

Žaža, Stanislav

Záslužný počín brněnských etymologů

Opera Slavica. 2012, vol. 22, iss. 4, pp. 52-54

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125602>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

* RECENZE *

Záslužný počín brněnských etymologů*

Sebrané spisy Václava Machka. 1. 2. Připravil kolektiv pracovníků etymologického oddělení ÚJČ AV ČR v Brně: Ilona Janyšková (vedoucí kolektivu), Helena Karlíková, Eva Havlová, Radoslav Večerka. Vydalo nakladatelství Lidové noviny v r. 2011. Celkem 2296 s. ISBN 978-80-7422-127-9.

Václav Machek (8. 11. 1894 – 26. 5. 1965), vynikající indoeuropeista a slavista, uznávaný v ČR i ve světě, je autorem *Etymologického slovníku jazyka českého*, tří monografií a mnoha dalších publikací. Po univerzitním studiu v Praze a Paříži byl několik let učitelem na českých i slovenských středních školách. Po habilitaci na Masarykově univerzitě v r. 1931 působil od r. 1936 na tamější filozofické fakultě nejprve jako mimořádný, od r. 1945 (s účinností od r. 1939) jako řádný profesor. Podrobný medailon o jeho životě a díle od jeho žákyně E. Havlové viz v I. svazku *Sebraných spisů* na s. 13–19.

Prof. Machek publikoval kromě uvedeného slovníku a monografií na 400 studií, článků, recenzí a poznámek etymologického zaměření z oblasti indoeuropeistiky, slavistiky i bohemistiky. Jeho práce byly otištěny u nás i v zahraničí v různých pramenech a v různých údobích, takže většina z nich je dnes už prakticky nedostupných. Úmysl pracovníků brněnského etymologického oddělení Ústavu jazyka českého AV ČR vydat tyto publikace souborně byl proto velmi žádoucí a potřebný, představoval však úkol neobyčejně rozsáhlý a pracovně nadměru náročný. Je třeba vyslovit za jeho úspěšné splnění všem jeho účastníkům (a hlavně účastnicím) mimořádnou pochvalu.

Machkovy monografie *Studie o tvoření výrazů expresivních* (1930), *Česká a slovenská jména rostlin* (1954), *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave* (1934) a různé verze a vydání *Etymologického slovníku* (1957, 1968, 1971, 1997, 2001) pro svůj rozsah do sebraných spisů zařazeny nebyly, jsou však náležitě zastoupeny v *Bibliografii* (s. 2/2140–66).

Ústřední částí souboru jsou *Studie a články*, které jsou uvedeny v původní jazykové i pravopisné podobě. Zasahují do obou svazků souboru (s. 1/21–2/1560). Machek je psal v devíti jazycích: česky, německy, francouzsky, anglicky, rusky, polsky, slovensky, bulharsky, ale i latinsky. Publikoval je v různých zemích, nejčastěji ve slovanských (v Česku, na Slovensku, v Polsku, ale i v Rusku a v zemích jihoslovanských), v Německu, ve Francii, občas i jinde, ojediněle i v Indii a v Íránu. Obsahově se jeho studie monografic-

* Kniha vznikla a byla vydána v rámci projektů Grantové agentury AV ČR *Česká etymologie v evropském kontextu* (IAA 900610501) a MŠMT ČR *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)* (LC 546).

ké i časopisecké a sborníkové vyznačují jednotným zaměřením na indoevropskou, zejména slovanskou etymologii. V prvních obdobích nacházíme výklady o významu jednotlivých slovanských slov, např. **gumьno*, **ъгьбла*, **сьпати*, postupně však autor dochází ke spojení úplného výčtu lexikálního materiálu, počítaje v to i slova nářeční a slova ze starých období, všímá si i pravděpodobnosti slovotvorných typů a drží se zásady osvětlit i sémantický vývoj slova s historií, podobou a složením pojmenované reálie samé. V jeho době byly jeho pracovní postupy považovány za novátorské. Metoda „Wörter und Sachen“ byla sice už tehdy známa, ale až Machek ji plně uplatnil na slovanském materiálu. Zaměření jeho prací vyplývalo již z jeho mimořádného zájmu o přírodní vědy, o botaniku a zoologii a také o reálie etnografického charakteru jako lidové pracovní nástroje a technická zařízení. Proto v jeho studiích nalézáme četné výklady o názvech rostlin, hub, ptáků a jiných živočichů (sr. věcný rejstřík, 2/2195). Komplexní pojetí v duchu uvedených metody je patrné i z toho, že výklady bývají nezdídko doprovázeny i snímky, popř. nákresy reálií (sr. např. s. 1/654–665, 1/797–804, 1/887–904, 2/1652n. aj.).

Uvedené oblasti zdaleka ovšem nejsou jediným předmětem Machkových etymologických výkladů. Podstatnou část jeho studií představují i statí týkající se samotného vývoje různých jazyků, zejména indoevropských (s. 2/1652), jejich slovníků, terminologie a různých jiných souvislostí. Řada pojednání se týká tvoření slov: ve věcném rejstříku (s. 2/2198) najdeme seznam 151 sufixů; z nich je 7 obecně definováno, ostatní jsou konkrétní sufixy převážně slovanských jazyků, o nichž je tak či onak řeč v příspěvcích na uvedených stránkách; méně početné jsou prefixy. V poněkud menší míře jsou zastoupeny otázky týkající se hláskosloví: např. o ablautu je zmínka v 35 pojednáních. Najdeme i články týkající se otázek morfologických a syntaktických.

Ani tím se však sféra Machkových zájmů nevyčerpává. V jeho statích jsou zastoupena témata z oblasti archeologie, starověké kultury, mytologie a náboženství i jiná. Všechna pojednání se vyznačují promyšleností, důsledností, principiálním přístupem k problému, na druhé straně však sebekritičností a tolerancí k pojetím jiných badatelů.

Následujícím oddílem souboru jsou *Recenze*, *zprávy*, *redakční poznámky*, *posudky* apod. (s. 2/1561). I tato část Machkovy činnosti se vyznačuje podobnými rysy jako jeho původní tvorba. Je třeba ocenit recenzentovu zásadovost i způsob, jakým vyjadřuje i neshodné pojetí a kritiku názorů jiných autorů. Střízlivý postoj zaujímá v obdobích osudově spjatých s jeho oborem, tj. v době vládnoucího marxismu v sovětské jazykovědě, a oprávněně komentuje situaci po „stalinské“ jazykovědné diskusi v r. 1950 (2/2019).

Poměrně obsáhle je i kapitola osahující *Nekrology*. První místo zde zaujímá v r. 1931 nekrolog jednoho z předních českých jazykovědců Josefa Zubatého (2/2041); po něm se setkáváme se vzpomínkami na řadu dalších významných badatelů.

Následující dosud nikde nepublikovaný záznam Machkovy přednášky *Studium indoevropské slovní zásoby* na filozofické fakultě MU v letech 1961/62 poskytuje představu o Machkovi jako o jednom z velmi oblíbených pedagogů (2/2089). Poté je zařazen *Seznam přednášek a seminářů*, které vedl na této fakultě v letech 1931–1965 (2/2131).

Na s. 2/2139 čteme o činnosti Václava Machka v *redakčních radách časopisů*. K této méně viditelné, ale časově i pracovní neméně náročné aktivitě by si čtenář mohl připojit i představu o administrativním zatížení, kterému byl Machek vystaven ve funkci proděkana fakulty pro vědeckou činnost v letech 1952–1954.

Celkovou přehlednou informaci o rozsahu Machkovy vědecké tvorby dává oddíl *Bibliografie Václava Machka* (2/2140), čítající 428 položek včetně Etymologického slovníku a tří monografií.

Poslední část souboru tvoří neobyčejně pečlivě zpracované *Rejstříky* (2/2182): *jmenný, věcný a slovní*. O bohatství slovního rejstříku svědčí to, že na 94 stranách uvádí seznam slov z jazyků všech jazykových skupin a na konci nadto 133 segmentů předpokládaných v indoevropském prajazyce.

Závěrem je nutno vyslovit v podstatě opakování toho, co bylo řečeno už v úvodu této recenze. Jde o mimořádně cenný, přímo podstatný přínos k české jazykovědné literatuře, v němž je třeba hodnotit nejen obsah daný výraznou osobností recenzovaného autora, ale i neobyčejně odpovědný a pečlivý způsob prezentace tohoto díla.

Stanislav Žaža

Pozoruhodný příspěvek k etymologii*

Václav Machek / Korespondence I. II. Studia etymologica Brunensia 12/1,2. Eds. Ilena Janyšková a Helena Karlíková. Editoři svazku Vít Boček a Petr Malčík. Vydalo Etymologické oddělení ÚJČ AV ČR v nakladatelství Lidové noviny v r. 2011. Celkem 1031 s. ISBN 978-80-7422-142-2 (komplet).

Rozsáhlým protějškem, chtělo by se říci nepostradatelným doplněním, k *Sebraným spisům Václava Machka* (viz o nich zde výše) je i druhý dvousvazkový soubor – *Václav Machek / Korespondence*. Na 1031 stránkách umístili editoři 1620 dopisů prof. Machkovi od více než 400 korespondentů, jednotlivců i institucí, a také odpovědi adresáta i jiné jeho dopisy. O složitém, někdy kuriózním, přímo detektivním až dobrodružném vyhledávání a zařazování korespondence vypovídají editoři živě a vtípně v předmluvě (s. 1/9–17), edičních poznámkách (s. 1/19–22) a poděkování (s. 23) kterého si věru zasloužili jejich četní spolupracovníci. Na rozdíl od *Sebraných spisů*, kde nadpisy, názvy statí napovídají jejich obsah, byli v tomto případě odkázáni jen na pročítání samotných dopisů. Třídít je bylo možné jen podle abecedního pořadí příjmení korespondentů, příp. podle hlavního názvu dopisující instituce (v 1. sv. A–Ni, v 2. sv. No–Ž). Připojen je však seznam literatury, o níž je zmínka u některého z korespondentů a jmenný rejstřík korespondentů s udáním stránek.

O vztahu korespondentů k Václavu Machkovi a tím i o obsahu jejich korespondence vypovídají editoři podrobně v předmluvě (s. 9–17). Jde přirozeně většinou o otázky jazykovědné u spolupracovníků spjatých vědeckými zájmy, příp. společným pracovištěm s adresátem (A. Kellner, J. Vachek, F. Stiebitz, F. Novotný aj.). Někdy jde o Machkovy žáky nebo budoucí výrazné osobnosti oboru (K. Janáček, A. Erhart, M. Dokulil). Výrazný podíl na korespondenci mají čeští a slovenští slavisté hlavně se zaměřením indoeuropeistickým (O. Hujer, J. M. Kořínek, V. Polák, P. Trost), paleoslovenisté (F. V. Mareš, Z. Hauptová, J. Kurz, A. Dostál), bohemisté a slovakisté (J. Holub, F. Kopečný, E. Smetánka, B. Havránek, K. Horálek, A. Jedlička, J. V. Bečka, F. Daneš, Z. Tyl, A. V.

* Oba svazky vyšly s podporou projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)* financovaého MŠMT ČR (LC 546).